

ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBURNING FARZAND TARBIYASIDAGI
MA'NAVY VA AXLOQIY QARASHLARI

Tadjibayeva Ruxshona Oktamovna

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti,

"Fakultetlararo ijtimoiy fanlar" kafedrası o'qituvchisi.

Annotatsiya. *Ushbu maqolada shox va shoir Zahiriddin Muhammad Boburning farzand tarbiyasi hamda uning farzand tarbiyasidagi ma'naviy va axloqiy qarashlari haqida so'z boradi.*

Kalit so'zlar. *Zahiriddin Muhammad Bobur, "Boburnoma", she'riyat, tarbiya, Xumoyun, madaniyat.*

Tarix sahifalarini varaqlar ekanmiz, o'zbek xalqining jahon madaniyati xazinasiga qo'shgan buyuk hissasi, ma'naviyati uzoq o'tmishdan dunyoga ma'lum va mashhur bo'lib kelgani ko'zga yaqqol tashlanadi.

Allohning inoyati, ajdodlarimizning aql-zakovati, mehnati va intilishlari tufayli bu zahmatkash xalq orasidan Amir Temur, Ibn Sino, Al-Xorazmiy, Al-Beruniy, Alisher Navoiy, Bobur, Mashrab va Nodirabegim kabi necha o'nlab allomayu daholar, olimu fozillar, shoiru rassomlar, podshohu sarkardalar yetishib chiqdilar.

Millat nomini ulug'lagan allomalar xaqida gap borganda, o'zining iqtidori, aql-zakovati, murakkab taqdiri hamda ochiq ruhiy olami bilan shoir Zahiriddin Muhammad Bobur kishi e'tiborini o'ziga ko'proq tortadi.

U davlat arbobi, shoir, sarkarda, olim, tarixchi, adabiyotshunos, tilshunos va ayni paytda xushxulq inson sifatida ko'plab ajoyib fazilatlarga ega bo'lgan.

Zahiriddin Muhammad Bobur 1483 yilning 14 fevralida Andijonda, Farg'ona ulusining hokimi Umar Shayx Mirzo oilasida dunyoga keldi. Bu davrda Markaziy Osiyo va Xurosonda turli hokimlar, aka-ukalar, tog'a-jiyanlar, amakivachchalar o'rtasida hokimiyat — ulug' bobolari Amir Temur tuzgan yirik davlatga egalik qilish uchun kurash nihoyat keskinlashgan edi. Adabiyot, nafis san'at, tabiat go'zalligiga yoshligidan mehr qo'ygan Zahiriddin, barcha Temuriy shahzodalar kabi bu ilmlarning asosini otasi saroyida, yetuk ustozlar rahbarligida egalladi.

Bugungi kunda Boburiylardan qolgan o'lmas meros hozirgacha ardoqlanib kelinmoqda. Boburiylar davrida Hindiston siyosiy, iqtisodiy, madaniy rivojlanibgina qolmay, ular tomonidan ilm-fanga katta e'tibor berildi. Boburiylar davrida Hindiston G'arb va Sharq o'rtasida ko'prik vazifasini o'tadi,

shu bilan birga Boburiylar ichki siyosati har tomonlama shakllangan bo‘lib turli dinga mansub aholini bir joyga jamlay oldi va bu saltanat uch asr umr ko‘rdi.

Zahiriddin Muhammad Bobur o‘rta asr Sharq madaniyati, adabiyoti va she‘riyatida o‘ziga xos o‘rin egallagan adib, shoir bo‘lish bilan birga davlat arbobi, sarkarda hamdir. Bobur keng dunyoqarashi, aql-zakovati bilan Hindistonda Boburiylar sulolasiga asos solib, bu mamlakat tarixida arbob sifatida nom qoldirgan bo‘lsa, serjilo o‘zbek tilida yozilgan "Boburnoma" asari bilan dunyoning mashhur tarixnavis olimlari qatoridan joy oldi.

Bobur inson kamolotining birinchi ostonasi oila ekanligini uqtirib, u jarayon nihoyatda qiyin va murakkabligini his etgan edi. Bolalarning axloq-odob qoidalarini o‘rganishi ko‘p jihatdan atrofdagi shaxslarga bog‘liqligini yaxshi bilgan Bobur o‘z farzandlarini tarbiyalashda tadbirkor, bilimdon odamlar bilan maslahatlashib, tajribali fozil va tarbiya ko‘rgan kishilar bilan kengashib ish tutgan. U o‘zining “E’tiqodiyya” asarida bolalarni yoshlikdan boshlab e’tiqodli, imonli qilib tarbiyalash masalalariga e’tibor bergan. Farzanddagi baxt-saodat keltiruvchi bosh fazilat iymonidir, deb bunday yozgan edi:

Bobur, avvalig’a farz qil ta’rif

Kim, bor insonga avval ul taklif.

Shudir – iymon men aytayin, eshiting,

Xarna der – men, ani ko‘ngulga biting...

U farzand tarbiyasida qo‘llanishi lozim bo‘lgan usullar deb:

1. Ota-onani farmoni farzand uchun vojibligi.
2. Barcha insonlarga yaqinligini o‘rgatish.
3. Xar bir paytda o‘zingizni ibrat aylab ko‘rsatish.

Mustaqillik, qat’iylik va uddaburonlik uchun bolaga doimiy talablarni qo‘yish va uning ijrosini kuzatish. Uning bu ish uslubini o‘g‘li Xumoyunga qilgan nasihatidan ko‘rsa bo‘ladi. U o‘g‘li Xumoyunga doimo aql-zakovat va bilimga tayanib harakat qilish kerakligini ta’kidlagan: “... Yana ulug‘ ish ustiga borasen, ish ko‘rgan, ray va tadbirliq beklar bila kengashib, alarning so‘zi bila amal qilgaysen. Agar meni rizomni tilarsen, xilvatnishi-liqni va el bila kam ixtilotliqni bartaraf qilg‘il. Kunda ikki navbat iningni va beklarni ixtiyorig’a qo‘ymay qoshinga chorlab, maslahat bo‘lsa kengashib, bu davlat xalqlarining ittifoqi bilan har so‘z unga qaror bergaysen”.

Bobur farzandi Xumoyunning kamchiliklarini ko‘rgan zahoti ularni tuzatish uchun ogohlantirgan. Unga yozgan maktubida: “Xatingni xud tashvish birla o‘qusa bo‘ladur, vale asru mug‘laqtur. Nasri muammo hech kishi ko‘rgan

emas... Shundin nari betakalluf va ravshan va pok alfoz bila biti, ham senga tashvish ozroq bo'lur va ham o'qug'onga", - deb ta'kidlagan.

Bobur o'g'liga yozgan maktubi haqida aytib o'tadigan bo'lsak.

Xat an'anaviy tarzda, ya'ni maktub bituvchining maktub atalgan kishiga bildirgan ezgu tilaklaridan boshlanadi: "Humoyung'a mushtoqliklar bila sog'inib salom degach, so'z ulkim, dushanba kuni, rabiul-avval oyining o'nida Bekkina bila Bayonshayx keldilar. Xatlardin va arzadoshtlardin ul yuzdagi, bu yuzdagi kayfiyat va holot mushaxxas va ma'lum bo'ldi". Maktubdan ma'lum bo'ladiki, Bobur mirzoga yuqorida nomi zikr etilgan shaxslar Humoyun mirzoning o'g'illi bo'lganligi haqidagi xabarni keltirganlar. Ota o'g'lini bu muborak voqea bilan qutlarkan, o'g'lining ism qo'yishda shoshilganligini ta'kidlaydi: "... Otini Al'amon qo'ymishsen. Tengri muborak qilg'ay. Vale, bovujudkim, o'zung bitibsen, mundin g'ofil bo'lubsenkim, kasrati isti'mol bila avom Alamo derlar, yo El Amon derlar, o'zga mundoq alif-lom otta kam bo'lur. Tengri otini va zotini farxunda va muborak qilg'ay, manga va sanga ko'p yillar va bisyor qarnlar Al'amonni davlat va saodat bila tuta bergay".

Ko'rinadiki, farzandga ism qo'yish ham katta mas'uliyat, shu bilan birga, islom dini talablariga ko'ra, otaning burchi sanaladi. Bobur mirzo erkaklar ismlarida "a" ("alif") va "l" ("lom") harflarining yonma-yon kelishi kam uchrashini ta'kidlarkan, xalq Al'amon ismini Alamo yoki El Amon deb atashi mumkinligiga o'g'lining diqqatini tortadi. Demak, oilada tug'ilgan har bir farzandga ism qo'yishda ota o'sha paytdagi his-tuyg'ulariga emas, aqliga qarab ish tutishi, farzandiga ism qo'yish masalasiga g'oyat ehtiyotkorlik bilan yondashishi lozim.

Milliy va diniy an'analarimizga ko'ra, oilaning mulk va mablag'i farzandlar yoshiga qarab taqsimlanishi, oilada farzandlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarda yoshi kattalarning og'ir-vazmin bo'lishi farz sanaladi. Bobur to'ng'ich farzandi bo'lmish Humoyunga ham bularni o'ziga xos tarzda eslatib o'tadi: "... Yana sen o'zing bilur edingkim, doim bu qoida mar'iy edi: olti hissa sanga bo'lsa, besh hissa Komronga bo'lur edi. Hamisha bu qoidani mar'iy tutub, mundin tajovuz qilmang. Yana ining bila yaxshi maosh qilg'aysan. Uluqlar ko'tarimlik kerak, umidim borki, sen ham yaxshi ixtilot qilg'aysan".

Bobur mirzo maktubida o'g'liga ayrim masalalarda bir ota sifatida tanbeh ham beradi, jumladan, "ikki-uch yildin beri bir kishing kelmadi. Men yiborgan kishi xam rost bir yili so'ngra keldi...", "Yana xatlaringda yolg'uzluq, yolg'uzluqkim, debsen, podshohlikta aybdur... Podshohliq bila yolg'uzluq rost kelmas".

Ko‘rinadiki, ushbu qaydlardan Bobur mirzoning farzandlari tarbiyasi bilan bir qatorda ularning bilimiga ham, bilimini to‘g‘ri va joyida ishlata bilish ko‘nikmalarini egallashlariga ham jiddiy qaragan. Bobur o‘g‘liga davlatni boshqarish ishlaridan ham saboq beradi: “... Yana uluq ish ustiga borasen, ish ko‘rgan, ra‘y va tadbirliq beklar bila kengashib, ularning so‘zi bila amal qilg‘aysen (Ulug‘ ish ustiga boryapsan, shu sababli ish ko‘rgan, tajribali va tadbirli beklar bilan kengashib, ularning maslahatlariga amal qilgin)”.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Захириддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома. – Тошкент, “Шарқ” НМАК, 2002, 243-244-б.
2. Z.M.Bobur T.: O‘qituvchi . 1995 - yil
3. T.Boboyev . "Adabiyotshunoslik asoslari" – T., 2005 - yil
4. L.P.Sharma "Boburiylar saltanati" – T.: "Ma'naviyat " 1998 – yil
5. Vohidov R., Eshonqulov H. O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi. -Toshkent: Yangi asr, 2006.

